

Els valors de l'amazic a les Illes Balears

per Bernat Joan i Marí

Les llengües de la immigració

Durant aquestes últimes dècades, el panorama lingüístic de les illes Balears ha canviat molt substancialment. En això, hem seguit la mateixa tendència que s'ha pogut observar arreu de la nostra part del món, però amb alguns elements diferencials que val la pena que remarquem. El més important de tots, per descomptat, és que no hem pogut oferir la nostra llengua pròpia, el català, com a llengua d'incorporació al nostre país, a la nostra societat, de manera que el procés natural d'incorporació lingüística a la societat d'acollida no s'ha produït amb normalitat.

La diferència entre la primera onada immigratòria, a redòs de l'inici del turisme, i la segona, que ha tenguut lloc durant les tres últimes dècades, tenen, així mateix una diferència fonamental: la primera era homogènia, formada en la seua major part per persones de parla espanyola, mentre que la segona ha estat extraordinàriament plural i diversa. La procedència lingüística, evidentment, guarda relació amb la procedència geogràfica. Mentre la primera immigració procedia d'Espanya, la segona procedeix d'arreu del planeta.

Actualment, a les Illes Balears s'hi parlen devers dues-centes llengües diferents, de les quals n'hi ha entre vint-i-cinc i trenta que compten amb milers de parlants. Quines són aquestes llengües? La primera de totes continua sent l'espanyol, per la primera immigració, a la qual s'hi ha d'afegir el grup de persones procedents de països de parla espanyola (la majoria de les quals tenen

Imatge de Tinghir, una població a la zona de parla amaziga del Marroc.

el castellà com a primera llengua, tot i que ja hi hem de comptar llengües que de vegades queden obscurides per les estadístiques, com ara el quítxua, el guaraní o l'aimarà). I, darrere, hi tenim llengües com l'àrab, l'amazic, el galleg, el romanès, l'alemany, l'italià, l'anglès, el francès, el wòlof, el bàmbara, el tàgalog, el xinès mandarí, el xinès wu, el hakka, i un llarg etcètera.

A l'hora de determinar quines són les llengües dels nouvinguts a les nostres illes, es presenten problemes que tenen a veure amb la consciència lingüística dels parlants i amb la situació en què es troben les respectives llengües als llocs d'origen. Així, per exemple, hi ha parlants de llengües que no són el mandarí que, a l'hora d'especificar quina és la seua llengua, diuen que és el «xinès». Resulta habitual trobar-ne que ni tan sols en parlen, de «xinès», però en la concepció xinesa de la interrelació entre llengües, el

mandarí ocupa el lloc preeminent, i les altres són reduïdes a la categoria del que, en termes nostres, en podríem dir «dialectes». Així, doncs, podem suposar que hi ha parlants de llengües pròpies de la Xina diferents del xinès que ens apareixeran classificats com a parlants de «xinès», incorrectament.

Quelcom de semblant ocorre amb els no sempre ben anomenats hispanoamericans. Les llengües ameríndies, en general, es troben en clara situació de minorització, fruit de la marginació històrica a què han estat sotmeses (i que, de manera bastant general, continua mantenint-se avui dia). Així, no resultarà gaire estrany que hi hagi parlants de llengües com el quítxua, l'aimarà, el maputxe, el maia (en les seues diverses versions), el tolteca, l'asteca, i, més rarament, el guaraní que es presentin ells mateixos com a hispanoparlants, i que «oblidin» de referir la seua llengua materna autèntica.

o	⊖	⌘	⌘ ^u	Λ	E	⋮	⌘	⌘ ^u	⊖	
ya	yab	yag	yag ^u	yad	yad	yey	yaf	yak	yak ^u	yah
a	b	g	g ^u	d	ḍ	e	f	k	k ^u	h
[æ]	[b]	[g]	[g ^u]	[d/ḍ]	[d ^ɛ]	[ə]	[f]	[k/ç]	[k ^u]	[h]
⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘
yah	yac	yax	yaq	yī	yaj	yal	yam	yan	yu	yar
ḥ		x	q	i	j	l	m	n	u	r
[ḥ]	[ʔ]	[x]	[q]	[i]	[ɟ]	[l]	[m]	[n]	[u]	[r]
Q	⌘	⊖	⊖	⊖	+	E	⌘	⌘	⌘	⌘
yar	yagh	yas	yaṣ	yac	yat	yat	yaw	yay	yaz	yaz
ṛ	gh	s	ṣ	c	t	ṭ	w	y	z	ẓ
[r ^ɛ]	[ɣ]	[s]	[s ^ɛ]	[ʃ]	[t/θ]	[t ^ɛ]	[w]	[j]	[z]	[z ^ɛ]

El tifinagh. Alfabet de l'amazic, amb els noms de les lletres i les equivalències fonètiques.

població del país. En aquest estat, malgrat que l'amazic no té reconeixement com a llengua oficial de l'Estat, sí que és reconeguda com a llengua nacional, i, segons les zones, s'ensenya a les escoles i gaudeix d'un cert reconeixement. A determinades àrees del Marroc, sempre que siguin de majoria amaziga, també es pot observar una mínima obertura per part del govern.

A banda del Marroc i Algèria, els dos països amb més gruix de parlants de la llengua amaziga, l'amazic es parla a illes geogràfiques (sovent no interconnectades entre elles) de diferents països africans: Tunísia, Mauritània, Líbia, Egipte, Burkina Faso, Níger, Nigèria i Mali. En total, al món hi ha devers vint milions de parlants d'amazic.

De l'amazic se'ns fa present, de manera molt gràfica, la seua antiga escriptura: el tifinagh. L'haurem vista moltes vegades referida simbòlicament a les illes Canàries. Efectivament, la població canària prehispana també era de parla amaziga. Els guanxes parlaven amazic, però els castellans els el varen arrabassar i el varen substituir per la seua llengua. L'orgull canari, emperò, encara es representa a través del tifinagh. Com ocorre també amb els corrents reivindicatius de la pluralitat cultural real d'un lloc com Melilla, on el 40 % de la població parla amazic habitualment. Avui dia aquesta escriptura només es conserva viva entre els tuaregs.

Com ja hem apuntat més amunt, el reconeixement de l'amazic és molt desigual. A Algèria és reconegut com a llengua nacional, però no gaudeix de la condició de llengua oficial de l'Estat, i la seua presència als àmbits formals depèn molt del voluntarisme dels amazigoparlants. Al Marroc també s'hi especifica la condició de llengua nacional, però no és considerada oficial de l'Estat i sovent l'expressió en aquesta llengua és interceptada o dificultada per part dels organismes estatals del regne alauita. Tant al Rif com a la Cabília, emperò, existeixen fortes reivindicacions de caire cultural

I fenòmens semblants podem trobar també entre els europeus. Segurament hi ha occitanoparlants a les nostres illes que hi compten com a francoparlants (no n'hi deu haver gaires, però no és impossible que això ocorri), o gent que parla sorab que compten com a parlants d'alemany, o parlants d'altres minories que amaguen la seua condició i s'escuden, de vegades per pura diglòssia, en la majoria.

A l'hora d'abordar tota aquesta problemàtica referida a la classificació i el recompte de llengües i parlants novells al nostre país, un dels casos més interessants és el de l'amazic, des del nostre punt de vista. L'amazic és la llengua... de quants parlants del nord d'Àfrica que han vingut a viure a les Illes Balears? La pregunta no resulta banal: per poder-la respondre correctament, hauríem de saber quants parlants d'amazic hi ha que, en ser preguntats sobre la seua llengua, responen que és l'àrab. I la resposta diu més de la situació de l'amazic als llocs d'origen que no de la llengua que parli cadascú.

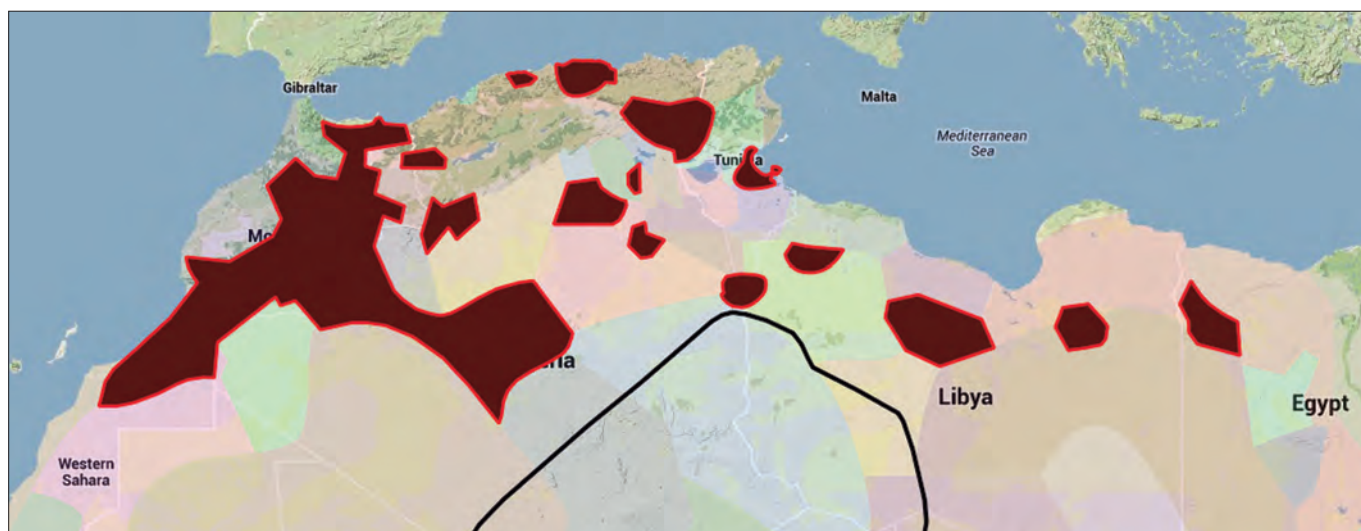
L'amazic, present i desconegut

L'amazic és una llengua ben present a les Illes Balears, encara que la majoria dels habitants del

nostre país no en saben res, ni tan sols en coneixen l'existència. La majoria dels parlants d'amazic que viuen entre nosaltres procedeixen del Marroc, però, com ja hem apuntat, resulta molt difícil de determinar, a causa de la diglòssia existent, quants marroquins tenen l'àrab com a primera llengua i quants hi tenen l'amazic o berber.

La llengua amaziga és parlada per dotze milions d'habitants del Marroc, és a dir, per devers un 40 % de la població marroquina. Si hom viatja pel Marroc o en llegeix guies turístiques, la tendència –habitual entre els majoritaris en relació als minoritzats– és a reduir el nombre de parlants d'amazic i a créixer artificiosament el de parlants de l'àrab. Record d'haver fet un viatge al Marroc fa devers vint-i-cinc anys, en què se'ns deia que hi havia un 12 % de parlants d'amazic. I, per descomptat, se'ns els relacionava amb les àrees rurals i muntanyoses. L'amazic, doncs, era presentat com quelcom propi del Rif, si volem, o dels tuaregs, que encara són més exòtics, però no com una llengua habitual arreu del Marroc.

A Algèria la població de parla amaziga és de devers set milions d'habitants, que representen devers una quarta part del total de la

A sobre, els territoris on encara es parla l'amazic, repartits per tot el nord d'Àfrica i moltes vegades en àrees sense cap interconnexió.

(que, com no podria ser d'altra manera, acompanyen reivindicacions de caire més general). No fa falta dir que tampoc a Espanya, a la plaça o ciutat autònoma de Melilla, tampoc l'amazic no gaudeix de la condició de llengua oficial.

Llengua, nació i religió

Record una conversa, que va tenir lloc deu fer devers vint anys, amb l'amic Mohand Tilmatine, professor d'amazic a la Universitat de Cadis i una de les primeres autoritats acadèmiques a nivell mundial en l'estudi d'aquesta llengua, en què em deia que no es podia comparar el conflicte entre el català i l'espanyol amb el conflicte entre l'amazic i l'àrab perquè «català i espanyol són llengües humanes, però nosaltres tenim el conflicte amb una llengua divina».

Certament, l'arabització lingüística del nord d'Àfrica s'ha fet a redòs de la implantació de la religió musulmana. L'àrab clàssic, com molt bé explicava Fergusson fa anys i panys, és la variant considerada culta i prestigiosa als països de religió musulmana, mentre que les diferents variants, que de fet són com llengües diferents, tenen la consideració de mers dialectes. Amb la mentalitat interferida per la religió a què feim referència, una variant de l'àrab com ara el parlar anomenat *dariyyia* guarda la mateixa relació amb l'àrab clàssic que

hi pugui guardar, posem per cas, una llengua diferent, una llengua que ni tan sols és de la família de les llengües semítiques, com l'amazic.

El fet que l'àrab clàssic estigui fossilitzat i mantengui exactament els mateixos trets de l'àrab que apareix a l'Alcorà constitueix una feblesa i una fortalesa alhora. És una feblesa perquè, en no evolucionar i canviar com un ens viu, es troba encarcerat a l'hora de, posem per cas, posar-se en el pla de la creació literària. Ho explica molt bé, per exemple, el poeta siríà Alí Ahmad Esber, un dels pocs poetes àrabs que ha estat proposat diverses vegades per al Premi Nobel de Literatura: la sacralitat de l'àrab li impedeix la ductilitat necessària perquè pugui florir-hi una literatura interessant, viva, vinculada amb el món real i no només amb la litúrgia.

Però aquesta mateixa feblesa es vesteix amb la força de la religió, i serveix per obscurir qualsevol llengua diferent que es pugui parlar entre els fidels seguidors dels dictats de l'Alcorà. El fet de reivindicar llengües que es parlen a les zones on l'àrab s'hi ha implantat a través de la força de la religió (i de les conquestes per part de pobles arabòfons, en el passat) sempre resulta problemàtic, perquè la mera reivindicació ja converteix qui la fa en sospitosos de poc devot. I això, en determinats països, pot resultar

extremadament problemàtic, més encara actualment.

No ho hauria de ser, emperò, al regne d'Espanya. Tenint en compte que Espanya és un estat laic, no hauria de problematitzar una qüestió que la laïcitat pot mantenir sota control. A què ve, aquesta referència? Al fet que a l'hora de comptabilitzar la població de Melilla, el govern de la ciutat autònoma fa distinció entre «cristians» i «musulmans». Segons el govern de Melilla, hi ha a la ciutat un seixanta per cent de «cristians» i un quaranta per cent de «musulmans». Com em deia un amic amazic agnòstic, «on queden els que no practiquen cap religió?». Per quins set sous, dins el regne d'Espanya, es duu a terme una divisió poblacional en funció de la suposada religió que practiquen els membres de cada comunitat, especialment si tenim en compte que entre els amazics n'hi ha molts que no són musulmans? Per què ho han fet? D'on surten aquestes denominacions equívokes? Varen trobar que quedava millor dir «musulmans» que no, directament, «moros»?

I, d'altra banda, quin interès pot tenir el regne d'Espanya a abocar uns ciutadans amb passaport espanyol, molts d'ells agnòstics o no practicants de cap religió, en mans dels «musulmans»? Qui pot tenir interès a configurar la identitat d'aquests grups poblacionals en funció de la religió?

Les reivindicacions de caire cultural solen anar acompanyades d'altres de caire social.

La tendència que es mostra descarnadament a Melilla també existeix a les nostres illes i a d'altres llocs dels Països Catalans i d'Europa en el seu conjunt. És com si els descreguts de la nostra part del món s'haguessin de rentar l'ànima atribuint a tots els nord-africans, per exemple, la condició de musulmans. És a dir, la condició de practicants d'alguna religió. I qui parla de la gent del nord d'Àfrica pot parlar igualment, de la gent de l'Orient Mitjà. No puc evitar recordar, en aquest punt, un dinar en què dos europeus compartíem taula amb un palestí, en Fouad Riz. En venir el cambrer amb la carta de vins, l'altre europeu va assenyalar l'amic Fouad i va dir que no prendríem vi. Jo li vaig demanar al palestí si se l'estimava més blanc, negre o rosat. Vam escollir el negre, crec recordar. I en vàrem beure nosaltres dos. L'altre europeu ja havia ficat la pota i es va haver de conformar amb aigua. En Mohand Tilmatine, també bon amant del vi, s'hi ha trobat, al seu torn, més d'una vegada, en situacions absurdes com aquesta.

Feim molt malament, per tant, quan suposam diverses coses que només poden ser derivades dels

prejudicis: que els nord-africans que viuen entre nosaltres parlen tots àrab, quan n'hi ha la meitat que parlen amazic (ho he escrit sense referències, com ja he apuntat abans); que els marroquins o els algerians són necessàriament musulmans (n'hi ha que són completament laics, o que practiquen d'altres religions; per exemple, hi ha protestants algerians, o jueus melillencs), i un llarg etcètera de tòpics que no s'aguanten per enlloc.

L'amazic a les Illes Balears

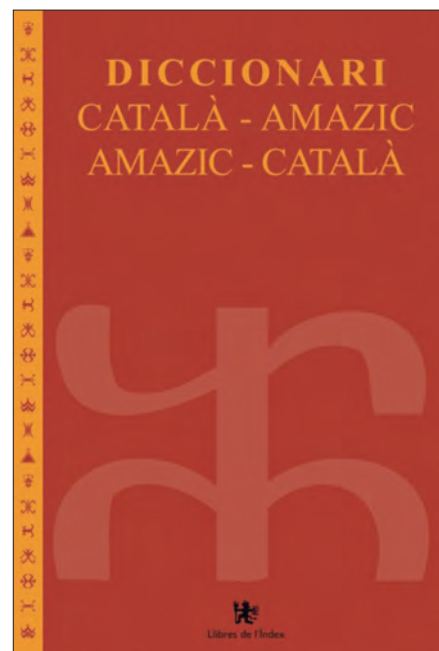
Ja hem apuntat més amunt que resulta molt difícil de determinar el nombre de parlants d'amazic que hi ha a les Illes Balears. No ens podem refiar del que diuen les persones que es manifesten com a parlants d'una o altra llengua, en molts casos. Per tant, les dades que tenim són només indicatives, i amb tota probabilitat n'hi ha molt més dels que refereixen les xifres que comentaré tot seguit.

En un estudi de na Caterina Canyelles de l'any 2012 (Canyelles: 2012), sobre les llengües de la immigració a les illes Balears, s'hi diu que hi ha uns 20.000 parlants d'àrab i més de 5.000 parlants d'amazic, entre nosaltres. Tres anys des-

prés, un estudi del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears deia que hi ha 19.000 parlants d'àrab i 6.700 parlants d'amazic. En aquesta qüestió, tampoc les dades de l'IBESTAD no són gaire clares, ni excessivament fiables. Ni ho poden ser, tenint en compte els elements sociolingüístics que són determinants a l'hora d'establir aquestes xifres.

Siguin quines siguin les dades poblacionals, resulta del tot evident que, a nivell formal, es presta, fins i tot proporcionalment, i fins i tot si les xifres exposades les donàssim per bones, molta més atenció a l'àrab que no a l'amazic. De manera regular, la llengua àrab és ensenyada a multitud de comunitats de les Balears. No voldria, en aquest punt, ser mal entès. Vull expressar, senzillament, que molts àrabs el passen als fills, i molts joves i alguns adults l'aprenen a redòs de les mesquites. I això és ben lògic en una població que vol mantenir la seua identitat i les seues arrels. Però, arribats en aquest punt, hauríem de tenir en compte, per exemple, el decalatge en relació al berber. Quants parlants d'amazic, a l'hora de transmetre la seua tradició als fills, ho fan a través de l'àrab? Quants estudiarien amazic i estudien àrab perquè és allò que

Un diccionari amazic-català.

La kasbah d'Ait Ben Haddou, població situada a devers 200 km de Marràqueix, al Marroc, en plena zona de parla amaziga.

tenen a mà a les seues comunitats?

I, expressat tot el que precedeix, arribam al desllorigador d'allò que voldríem transmetre. Arreu de la nostra part del món (i al món en general) existeix avui dia un greu problema d'ordre públic, que té a veure amb el mal ús (i incorrecte, segons alguns teòlegs) que s'està fent de l'Islam. A redòs d'un Islam mal entès, hi ha grups que volen socavar els fonaments de la nostra civilització, de la nostra manera d'entendre el món. Parlar de les causes d'aquest fet ens portaria a necessitar moltes més pàgines de les que disposam en aquest paper concret. I segurament no n'acabariem de treure l'entrellat.

En algunes zones del Marroc s'identifica l'amazic amb la població tuareg.

De la mateixa manera que, com a persones que compartim determinats valors (igualtat entre homes i dones, llibertat sexual, democràcia política, resolució pacífica dels conflictes, i un llarg etcètera), hem de donar suport a aquells musulmans (ara parl de devots, de practicants de la religió anomenada Islam) que comparteixen aquests mateixos valors, enfront d'aquells que s'hi manifesten obertament en contra, amb la mateixa força i amb la mateixa raó hauríem de donar suport a aquells no àrabs que es resisteixen a l'arabització i a aquells no practicants de la religió musulmana que volen continuar sense practicar-la.

Dit d'una altra manera, hauríem de prestar més atenció als amazics i als valors que l'amaziguitat comporta, per neutralitzar opcions més perilloses, i per salvaguardar un mínim d'equitat i de justícia. Tenim entre nosaltres marroquins i algerians que són laics, que tenen uns estàndards d'igualtat de gènere molt superiors als dels seus compatriotes àrabs, que comparteixen la major part dels nostres valors, que escriuen la seua llengua en alfabet llatí, que reivindiquen llibertats que a nosaltres ens han costat molt d'assolir i que parlen una llengua diferent de l'àrab. Ni que fos estratègicament, qualsevol govern mínimament intel·ligent els hauria de prestar atenció. I no cal fer grans coses: bastaria fer visible la comunitat de parla amazic, valorar la seua llengua i la seua cultura, organitzar cursos d'amazic (a càrrec

de les institucions), i promoure el coneixement de l'amazic entre persones d'aquí que puguin estar-hi interessades. I, sobretot, fer-los visibles a través de la comunicació pública. Perquè, desenganyem-nos, poden ser un dels nostres dics de contenció (i no és que n'anem sobrats) contra el fonamentalisme islàmic. I, sobretot, perquè hi tenim tantes coses en comú que ens hauria d'indignar la invisibilitat a què els estam sotmetent.

Bibliografia

CANYELLES, Caterina (2012). «Les llengües de la immigració a les Illes Balears». *Llengua i Ús*, núm. 51. Barcelona.

CASTELLANOS, C. - I. CHILCH - M. TIMALTINE (2005). *AMALAL USIWEL ASDAWAN tamazight-takatalant. Guia de conversa universitària amazic-català*. Servei de Llengua Catalana. Universitat de Barcelona: Barcelona.

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA I LINGÜÍSTICA GENERAL DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS (2015). «Les vint-i-cinc llengües més parlades a les illes Balears». Palma, març de 2015.

ESBER, Alí Ahmad (2014). *Printemps arabes, religion et révolution*. Éditions de la Différence: París.

TIMALTINE, Mohand (1997). *Enseignement des langues d'origine et immigration nord-africaine en Europe: Langue maternelle ou langue d'Etat*. Institut National des Langues Orientales: París.

BERNAT JOAN I MARÍ ■